

» Pripravila: Dr. Simona Kostanjšek Brglez, ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta

KULTURNA DEDIŠČINA

UMETNOST
ZA
TURIZEM

Prispevek je nastal v okviru projekta Umetnost za turizem. Umetnostnozgodovinske vsebine kot podlaga razvoju trajnostnega turizma Vzhodne Slovenije, ki ga sofinancirata Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS in Evropski sklad za regionalni razvoj, ter v okviru raziskovalnega programa Slovenska umetnostna identiteta v evropskem okviru (P6-0061), ki ga iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Pri treh cerkvah

Izginule cerkvi in kapela v Frajhajmu na Pohorju

V osrčju pohorskih gozdov sta v neposredni bližini frajhajmske cerkve sv. Areha (1249 m nadmorske višine) nekoč stali še dve cerkvi. Posvečeni sta bili sv. Primožu in sv. Tomažu.

Zgodovinar Fran Kovačič je pred več kot sto leti zapisal, da je o njiju »med ljudstvom le še malo spomina«, zato ni presenetljivo, da danes le še redki vedo, da sta sploh obstajali. Ndaleč stran je stala tudi kapela, posvečena sv. Jožefu. V registru

nepremične kulturne dediščine je območje, kjer so stali ti trije objekti, označeno kot arheološko najdišče *Pri treh cerkvah* in je razglašeno za spomenik lokalnega pomena.

Le še nekaj zapisov

O Primoževi in Tomaževi cerkvi obstaja le nekaj zapisov, njun obstoj pa ob teh potrjuje še t. i. jožefinski vojaški zemljevid. Označeni sta namreč na karti, ki so jo izdelali med letoma 1763 in 1787. V virih sta prvič omenjeni leta 1545. Kakor cerkev sv. Uršule v Bojtni in bližnja cerkev sv. Areha naj bi dal tudi izginuli cerkvi zgraditi framski zemljiški gospod Jurij III. Schauberg († 1554). Imenovani je leta 1507 odkupil tudi grad in mesto Slovenska Bistrica ter urad Kebelj.

Upošteva je podatke o Schaubergu, sta bili cerkvi zgrajeni po letu 1500. Tudi patrocinijska govorita v prid temu, da nista bili starejši. Večina cerkva na Slovenskem, posvečenih sv. Tomažu in sv. Primožu, je iz poznega srednjega veka. Medtem ko je v Sloveniji čez 30 cerkva sv. Tomaža, so cerkve sv. Primoža samo tri (več jih je posvečenih obema bratoma – sv. Primožu in Felicijanu). Pohorska

Sv. Areh na Pohorju

bi bila torej četrta. V sredini 18. stoletja sta še služili svojemu namenu, nato pa so ju že pred koncem stoletja opustili.

Revni cerkvi

Cerkvi sta cerkvenoupravno spadali v župnijo Šmartno na Pohorju, stali pa sta na ozemlju slivniške gosposčine in sta bili pod zaščito slivniške graščine. Ob vizitacijah goriške nadškofije je vizitator 12. julija 1756 obiskal župnijsko cerkev sv. Martina, nato podružnico sv.

Areha in cerkev sv. Uršule (na podložnem zemljišču bistriške gosposčine), istega dne pa je vizitiral tudi izginuli cerkvi. Obe sta bili posvečeni. **Primoževa cerkev** je imela ob glavnem oltarju še stranska oltarja sv. Gregorja in sv. Marije Magdalene. Cerkev je bila revna. Oltarji so bili brez antependijev in povoščenih prtov, cerkev je premogla samo dve kazuli in nekaj cerkvenega perila, niti keliha ni imela – tega so morali za mašo prinesiti iz župnijske cerkve.

Cerkev sv. Tomaža je imela prav tako dva stranska oltarja, ki sta bila posvečena sv. Andreju in sv. Jerneju. Iz vizitacijskega zapisnika je razvidno, da sta bila že takrat v zelo slabem stanju. Vizitator je zapisal, da sta oltarja na pol podrti in naročil, naj se takoj podreta in sežgeta, in če farani ne bi hoteli postaviti novih, naj ostane samo glavni. Cerkev je imela pozlačen kelih z bakreno nogo, dva mašna plašča in nekaj perila. Neki Jožef Levičnik je cerkvi dolgoval 24 goldinarjev in vizitator je cerkvenim ključarjem naročil, da naj dolg izterjajo in denar porabijo za popravila. Sicer pa se mu cerkev zaradi le 20 korakov oddaljene prejšnje (tj. Primoževe) sploh ni zdela potrebna.

Kakšni sta bili?

Kakšni sta bili, se več ne da ugotoviti. Iz zapisov konservatorja Johanna Gradta iz leta 1869 in Kovačičevega pregleda terena leta 1915, ko so bile ruševine še bolj ohranjene, vemo, da sta bili obe poznogotški cerkvi obzidani in s prezbitერიem obrnjeni proti vzhodu. V tlorisu sta bili sestavljeni iz pravokotne ladje in tristrano zaključenega prezbitერიja, vsaj višje ležeča, torej Tomaževa, je imela tudi zvonik in zakristijo, ki sta bila na severni strani prezbitერიja. Ta je dlje kljuboval

vala zobu časa, zato je o njej ohranjenih več podatkov. Njena prezbitერიj in ladja sta bila enako široka, opornikov ni imela, njen slavalok je bil kamnoseško obdelan, okna v prezbitერიju pa so bila šilasto sklenjena.

Tretji izginuli objekt

Tretji izginuli objekt, omenjena **kapela sv. Jožefa**, je stala malo severneje od obeh cerkva. Vrisana je na franciscejskem katastru iz leta 1824. Šlo je za pravokotno stavbo brez prezbitერიja in zakristije. Glede na tloris in patrocinijsko najverjetneje nastala ob koncu 17. stoletja.

Zanimiv je Kovačičev zapis (1917) o ruševinah zgornje cerkve: »Okoli cerkve in v cerkvi sami so rasle krasne smreke, ki so sedaj posekane. Tudi cerkveno zidovje je večinoma že razkopano, zlasti je škoda krasnega slavaloka, da mu vandalske roke niso prizanesle.« Kovačič je napisal, da je v zadnjih letih zidovje razdrlo bližnji kmet, da si je zazidal svinjske hleve, in k temu pripomnil: »Kakor da bi ne bilo na Pohorju dovolj drugega kamenja!«. Verjetno ta kmet ni bil edini. Kdo ve, kam vse se je material raznesel in v temelje ter stene katerih okoliških stavb so vzdani ostanki teh treh izginulih in pozabljenih objektov.

Sv. Ursula, Bojtna, foto Amadeja Mlakar

» Pripravil: Milan Sternad iz Makol, fotograf in strasten zbiratelj starih fotografij in razglednic domačega in okoliških krajev.

ZAKLADNICA STARIH FOTOGRAFIJ

Prvi gasilski dom v Makolah okrog leta 1970

STARE RAZGLEDNICE

Razglednica Spodnje Ložnice leta 1912